

225165 - برخی از مسائل و قواعد کلی در علم میراث (فرائض)

سوال

بارزترین احکام مربوط به موارث کدام است؟

پاسخ مفصل

الحمدلله.

علم فرائض (موارث) از گرامی‌ترین و شریف‌ترین علوم شرعی است که بسیاری از احکام آن در سه آیه از سوره نساء آمده است، سپس سنت نبوی به تبیین و تفصیل بیشتر آن پرداخته است.

صحابه رضی الله عنهم توجه بسیاری به تحصیل علم فرائض داشتند و تابعین و علمای پس از آنان نیز به آن اهتمام ورزیده‌اند تا جایی که کتاب‌های بسیاری درباره این علم نوشته شد.

اکنون به بیان برخی از مسائل و قواعد کلی این علم می‌پردازیم:

- ارث، سه رکن دارد: وارث (کسی که ارث می‌برد) مَوْرَث (کسی که از دنیا رفته و ارث به جا گذاشته) و حق مورث (اموال و املاکی که به جا مانده است).

- ارث، سه شرط دارد:

شرط نخست: محقق شدن زنده بودن وارث به هنگام مرگ مورث، یا ملحق کردن او به زندگان از نظر حکم است. مانند بچه‌ای که در شکم است، زیرا جنین نیز به دو شرط ارث می‌برد: نخست، محقق شدن وجود او در رحم به هنگام مرگ مورث، حتی اگر نطفه باشد، و دوم: اینکه زنده به دنیا بیاید و حیات مستقر داشته باشد.

شرط دوم: از دیگر شروط ارث، محقق شدن مرگ مورث یا الحاق او به مردگان از نظر حکم است، مانند شخص مفقود.

شرط سوم: علم به مقتضای توارث، به معنی شناخت سبب ارث (خویشاوندی یا ازدواج یا آزاد کردن) و جهت وارث (فرزندی یا پدری یا برادری یا عمو بودن) و درجه او و مانند آن است.

- اسباب میراث سه امر است: نکاح (منظور از آن مجرد عقد نکاح صحیح است و دخول شرط نیست) و ولاء (آزاد شدن

برده) و نَسَب (خویشاوندی).

- موانع ارث سه چیز است: بردگی (برده چیزی را به ارث نمی‌برد)، قتل (قاتل از مقتول چیزی را به ارث نمی‌برد) و اختلاف دین (کافر از مسلمان و مسلمان از کافر ارث نمی‌برد).

- وارثان از میان مردان پانزده تن هستند: فرزند، فرزندِ فرزند رو به پایین (مثلاً پسرِ پسر یا پسرِ پسرِ پسر و...)، پدر، پدرِ بزرگ پدری رو به بالا (مثلاً: پدرِ پدرِ پدر و...)، برادرِ تنی، برادرِ پدری، برادرِ مادری، برادرِ زادهٔ تنی و برادرِ زادهٔ پدری رو به پایین، عموی تنی و عموی پدری رو به بالا، پسرِ عموی تنی و پسرِ عموی پدری رو به پایین، شوهر، مردِ آزاده کننده.

- وارثان زن ده تن هستند: دختر، دخترِ پسر اگرچه پدرش رو به پایین باشد (مثلاً دخترِ پسرِ پسر)، مادر، مادرِ بزرگ مادری، مادرِ بزرگ پدری، خواهرِ تنی، خواهرِ پدری، خواهرِ مادری، زن (همسر) و زنِ آزاد کننده.

ارث بر دو نوع است: فرض و تعصیب. فرض همان سهمی است که شرع برای وارث تعیین کرده است، مانند نصف و یک چهارم و یک سوم و...

تعصیب آن است که وارث باقی ماندهٔ ماترک را پس از آنکه اصحاب فرض، سهم خود را گرفتند، بردارد.

- فرض‌های تعیین شده در کتاب الله، شش تاست: نصف، ربع، یک هشتم، دو سوم، یک سوم، و یک ششم.

نخست اصحاب فروض سهم خود را برمی‌دارند، سپس اگر چیزی باقی ماند توسط عَصَبَه (صاحبان تعصیب) برداشته می‌شود و اگر پس از برداشتن سهم صاحبان فروض چیزی باقی نماند، صاحبان تعصیب چیزی بر نمی‌دارند و این بر اساس عمل به سخن پیامبر - صلی الله علیه وسلم - است که فرمودند: «فرائض (سهمیه‌های تعیین شده) را به اهل آن بدهید، سپس هر چه باقی ماند را به نزدیک‌ترین [خویشاوند] مرد [میت] بدهید» به روایت بخاری (۶۷۳۲) و مسلم (۱۶۱۵).

اما تفصیل احکام ارث و بیان همهٔ حالات وارث و شروط ارث در هر حالت نیازمند شرح و تفصیلی است که در این پاسخ مختصر نمی‌گنجد و می‌توان به کتاب‌های تالیف شده در این باره رجوع کرد که از ساده‌ترین آن‌ها می‌توان کتاب «الفوائد الجلیة فی المباحث الفرضیة» اثر شیخ عبدالعزیز بن باز رحمه الله و «تسهیل الفرائض» اثر شیخ محمد بن عثیمین رحمه الله و «التحقیقات المرضیة فی المباحث الفرضیة» اثر شیخ صالح الفوزان حفظه الله را نام برد.

والله تعالی اعلم.